

O'ZBEK TILIDA OTLARNING LEKSIK-SEMANTIK TASNIFI VA MAYDON XUSUSIYATLARI

Nilufar Abduraxmonova

filologiya fanlari doktori, professor,

O'zbekiston milliy universiteti Kompyuter lingvistikasi va amaliy

tilshunoslik kafedrasini mudiri

Tirkashev Jasurjon Uktam o'g'li

O'zbekiston Milliy universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek tilidagi otlarni semantik maydonlarga guruhlash masalasi tahlil etilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi o'zbek tilidagi otlarni tematik va semantik jihatdan keng qamrovli guruhlash hamda mazkur tasnifni ingliz, rus va turk tillaridagi mavjud semantik tizimlar bilan qiyosiy tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot jarayonida O'zbek tilining elektron korpusi va izohli lug'at asosidagi materiallardan foydalanilgan. Natijada o'zbek tilidagi 10 000 ot so'z quyidagi 6 ta asosiy semantik maydonga ajratildi: *Tabiat, Inson faoliyati, Moddiy ob'ektlar, Mavhum tushunchalar, Joy va makon hamda Oziq-ovqat*. Har bir semantik maydon o'z navbatida yanada kichik guruhlariga ajratilib, ularning ulushlari statistik jihatdan tahlil qilindi va diagrammalar yordamida aks ettirildi. Maqolada olingan natijalar boshqa tillar bilan taqqoslanib, umumiylik va farqlar tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari semantik lug'atlar tuzish, avtomatik semantik teglash va multilingvistik ideografik lug'atlarni ishlab chiqishda qo'llanilishi mumkin.

Kalit so'zlar: *semantik maydon, o'zbek tili, otlar, semantik tasnif, lug'at, giponimiya, giperonimiya, mavhum tushunchalar, elektron korpus, tematik guruhlar, ideografik lug'at, avtomatik teglash, qiyosiy tahlil, korpus lingvistikasi.*

LEXIC-SEMANTIC CLASSIFICATION OF NOUNS AND FIELD FEATURES IN UZBEK LANGUAGE

Nilufar Abduraxmonova

Doctor of Philological sciences, professor,

National University of Uzbekistan

Head of the Department of Computer Linguistics and Applied Linguistics

Tirkashev Jasurjan Uktam o'g'li

Independent Researcher of the National University of Uzbekistan

Abstract. *This article analyzes the classification of Uzbek nouns into semantic fields. The primary goal of the research is to comprehensively group Uzbek nouns both thematically and semantically and conduct a comparative analysis of this classification with existing semantic systems in English, Russian, and Turkish. The study utilized materials based on the explanatory dictionary and electronic corpus of the Uzbek language. As a result, 10,000 Uzbek nouns were categorized into six major semantic fields: Nature, Human Activities, Material Objects, Abstract Concepts, Places, and Food. Each semantic field was further subdivided into smaller groups, and their proportions were statistically analyzed and represented through diagrams. The findings were compared with those of other languages, highlighting similarities and differences. The results of this research can be applied in developing semantic dictionaries, automatic semantic tagging, and multilingual ideographic dictionaries.*

Keywords: *semantic field, Uzbek language, nouns, semantic classification, dictionary, hyponymy, hypernymy, abstract concepts, electronic corpus, thematic groups, ideographic dictionary, automatic tagging, comparative analysis, corpus linguistics.*

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ
СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ
И ПОЛЕВЫХ ПРИЗНАКОВ В УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ**

Нилуфар Абдураксмонова

Доктор филологических наук, профессор,

Национальный университет Узбекистана

Заведующая кафедрой компьютерной лингвистики и прикладной лингвистики

Тиркашев Джасуржон Уктам угли

Независимый исследователь Национального университета Узбекистана

Аннотация. В данной статье рассмотрена проблема классификации существительных узбекского языка по семантическим полям. Основной целью исследования является комплексная тематическая и семантическая классификация существительных узбекского языка, а также сравнительный анализ данной классификации с существующими семантическими системами в английском, русском и турецком языках. В исследовании были использованы материалы на основе толкового словаря и электронного корпуса узбекского языка. В результате 10 000 существительных узбекского языка были разделены на шесть основных семантических полей: природа, деятельность человека, материальные объекты, абстрактные понятия, место и пища. Каждое семантическое поле было дополнительно разделено на меньшие группы, доля которых была статистически проанализирована и представлена с помощью диаграмм. Полученные результаты были сопоставлены с аналогичными в других языках, выделены сходства и различия. Результаты исследования могут быть использованы при создании семантических словарей, автоматическом семантическом тегировании и разработке многоязычных идеографических словарей.

Ключевые слова: семантическое поле, узбекский язык, существительные, семантическая классификация, словарь, гипонимия, гиперонимия, абстрактные понятия, электронный корпус, тематические группы, идеографический словарь, автоматическое тегирование, сравнительный анализ, корпусная лингвистика.

Kirish. Leksik birliklarni semantik maydonlar bo'yicha tasniflash lug'at boyligini mazmun doiralariga ajratib o'rganish usulidir. Semantik maydon tushunchasi tilshunoslikka XX asrda nemis olimi Jost Trier tomonidan kiritilib, u tilning ma'no

ji hatidan bog'liq so'zlarini yagona tizim sifatida ko'rish lozimligini ta'kidlagan [1]. Trier fikricha, semantik yoki tushuncha maydoni – muayyan leksik birliklar kiradigan, o'zaro ma'no aloqalari orqali bog'langan tushunchalar doirasidir. Maydon ichidagi bir so'z ma'nosidagi o'zgarish boshqa so'zlarga ham ta'sir ko'rsatadi [6]. Keyinchalik L. Vaysgerber kabi olimlar bu nazariyani rivojlantirib, semantik maydonlarni yagona sathli va ko'p sathli turlarga ajratganlar. Masalan, Vaysgerber nemis tilining bir lahjasida ota tomonidan amakilar va ona tomonidan amakilar alohida so'zlar bilan ifodalanganini, adabiy nemis tilida esa ikkalasi “*onkel*” so'zi bilan bir xil ifodalanishini misol qilib keltiradi [1]. Bunday holat tilning “qarindoshlik” maydonida sath farqlanishi sifatida izohlanadi.

Hozirgi kunda turli tillarda leksikani semantik guruhlariga ajratish usuli lug'at tuzish, tarjima va kompyuter lingvistikasi sohalarida dolzarb ahamiyatga ega. Masalan, ingliz tilida WordNet tizimi barcha ot so'zlarni 26 ta semantik sinfga (shaxs, joy, hodisa, miqdor va hokazo) ajratgan bo'lib, har bir synset, ma'no guruhdagi, so'zlar mazmuniy jihatdan bir xil doiraga mansub sanaladi [3]. Rus tilshunosligida esa ideografik lug'atlar va tematik tasniflar an'anasiga egadir. Yu. N. Karaulovning “Umumiy va rus ideografiyasi” asarida ingliz, nemis, fransuz, rus va chex tillaridagi shu yo'nalishdagi ishlar batafsil tahlil qilingan [1]. U mazkur ishlarda turli olimlar lug'at boyligini “Olamning lingvistik manzarasi” tamoyili asosida mavzular bo'yicha guruhlashga uringanini ko'rsatadi. Jumladan, nemis olimlari R. Xallig va V. Vartburg 20 yillik izlanishlar davomida barcha narsalarni qamrab oluvchi konseptual sxema – “Olamning lingvistik manzarasi”ni ishlab chiqdilar [1]. Ularning “Universum” klassifikatsiyasida Osmon jismlari, Yer, O'simliklar dunyosi va Hayvonot dunyosi kabi to'rtta yirik bo'lim mavjud edi [1]. Bu yondashuv ko'plab keyingi tadqiqotlar uchun namuna bo'lib xizmat qilgan [6]. Turkiy tillarda esa lug'atni mazmuniy maydonlarga ajratish ishlari kam olib borilgan.

O'zbek tilshunosligida so'nggi yillarda leksikani semantik maydonlar nuqtai nazaridan o'rganish bo'yicha qator ishlar amalga oshirildi. Xususan, Sh. Rahmatullayev “O'zbek tili leksikasini semantik maydon sifatida o'rganish (shaxs mikromaydoni)”, R. Safarova “O'zbek tilida giponimiya (faol qo'llaniladigan zoonimlar misolida)”, G.

Ne'matova "O'zbek tilida o'simlik nomlari leksikasi tizimi va badiiy qo'llanilishi" mavzularida tadqiqotlar olib borib, til lug'at tarkibining ma'no jihatidan tizimli xossalarini yoritdilar. Ushbu ishlarda otlarning ma'noviy munosabatlari – giponimiya (jins-tur munosabati), partonimiya (butun-qism munosabati), graduonimiya (darajalanish qatori) kabi hodisalar alohida mikromaydonlarda tahlil qilingan. Biroq o'zbek tilidagi ot so'z turkumini umumiy holda keng qamrovli semantik maydonlar tizimi sifatida to'liq guruhlash masalasi hali to'liq ishlab chiqilmagan mavzu bo'lib qolmoqda.

Ushbu tadqiqotning maqsadi o'zbek tilidagi otlarni mazmuniga ko'ra yirik semantik maydonlarga guruhlash va ushbu tasnifni ingliz, rus va turk tillaridagi ma'lum semantik tizimlar bilan qiyosiy tahlil qilishdir. Tadqiqot doirasida avvalo o'zbek tilida uchraydigan otlar tematik jihatdan to'planib, ularning ideografik tasnifi tuziladi. So'ngra ushbu tasnif boshqa tillardagi (masalan, ingliz WordNet yoki rus ideografik lug'atlaridagi) kategoriyalar bilan solishtiriladi. Mazkur izlanish natijalari o'zbek tilining lug'at tarkibini mazmuniy struktura sifatida yaxlit tushunishga yordam beradi hamda tarjima, leksikografiya va avtomatik matn tahlilida qo'llanishi mumkin bo'lgan bilim bazasini yaratadi.

Metodologiya. Ushbu tadqiqot ma'lumotlar korpusi va lug'aviy manbalar tahliliga tayangan holda olib borildi. Dastlab, O'zbek tilining izohli lug'ati va milliy korpus materiallari asosida eng ko'p qo'llaniluvchi ot so'zlar ro'yxati shakllantirildi. Keyin ular ma'no jihatdan yaqinlik darajasiga ko'ra tematik guruhlariga ajratildi. Guruhlashda til birliklarining onomasiologik prinsipiga amal qilindi, ya'ni narsa-hodisalar ma'nosiga ko'ra umumiy kategoriyalar ostida tizimlashtirildi. Leksik semantik guruhlarini aniqlashda so'zlarning giponimiya-giperonimiya, tur-jins, munosabatlari asos qilib olindi. Masalan, *qarg'a*, *bulbul*, *burgut* kabi nomlar "qushlar" degan umumiy giperonim ostida birlashtirildi [6]. Tasnifni shakllantirishda mahalliy va xorijiy ilmiy manbalardagi yondashuvlar integratsiyasi muhim o'rin tutdi. Xususan, Hallig va Vartburg yaratgan "Olamning lingvistik manzarasi" sxemasi va uning toifalari ko'rib chiqildi [2]. Ularning tasnifida tabiat, inson, moddiy buyumlar kabi keng qamrovli bo'limlar mavjud bo'lib, bizning tadqiqotda ham shunga o'xshash yirik maydonlar

ajratildi. Shuningdek, ingliz tilidagi WordNet tizimining lexicographer files deb ataluvchi 26 kategoriya (noun.person, noun.animal, noun.artifact va hokazo) dan ham qiyosan foydalanildi [3]. Bu ingliz tilidagi otlarni keng sinflarga ajratish tajribasi o'zbek tiliga moslashtirildi. Rus tilida ideografik prinsip asosida tuzilgan lug'atlar va Karaulov (1976) keltirgan nazariy ishlardan metodik asos sifatida foydalanildi [1].

Tasnifning to'liqligi va empirik asoslanganligini ta'minlash uchun o'zbek tilining elektron korpusidan olingan ma'lumotlarga tayanildi. Har bir semantik maydon bo'yicha korpusdan bir necha yuz otlar yig'ilib, ularning shu guruhga mosligi tekshirildi. Zarur hollarda ekspert bahosi bilan tasdiqlash yo'li bilan ayrim chegara holatlar, masalan, "oltin" so'zi moddiy obyektmi yoki tabiiy resursmi, hal qilindi. Statistik tahlil usullari yordamida har bir maydondagi so'z turkumlarining ulushi hisoblab chiqildi va grafik tarzda tasvirlandi. Bunda, masalan, otlarning necha foizi "tabiat" maydoniga tegishli ekani, necha foizi "moddiy buyumlar" maydoniga kirishi aniqlandi.

Tadqiqot jarayonida olingan oraliq natijalar va tasnifni doimiy ravishda tekshirib borish uchun avval keng kategoriyalar ajratilib, so'ngra ular ichida mazmuniy farqlarga ko'ra mayda darajalarga bo'lindi. Natijada o'zbek tilidagi otlar ko'p sathli iyerarxik tasnifga ega bo'lgan semantik tarmoqqa joylashtirildi. Ushbu yondashuv nazariy jihatdan Trier va Vaysgerberning maydon nazariyasiga, amaliy jihatdan esa WordNet kabi leksik ma'lumot bazalarini tuzish prinsiplariga tayanadi.

Natijalar. O'zbek tilidagi otlar mazmuniy jihatdan quyidagi yirik semantik maydonlarga ajratildi:

1. Tabiat bilan bog'liq otlar – Tabiat va atrof-muhit hodisalari, jonli va jonsiz tabiat unsurlarini qamrab oluvchi guruh. Bu maydon o'z ichiga quyidagilarni oladi:

1.1 Yer shakllari va relyef: *tog', adir, vodiy, cho'l, yarimorol* kabi geografik landshaft nomlari.

1.2 Suv obyektlari: *dengiz, daryo, ko'l, irmoq, buloq* va shu kabilar.

1.3 Ob-havo va iqlim hodisalari: *quyosh, yomg'ir, qor, do'l, tuman, shamol, bo'ron, momaqaldiroq va h.k.* (Masalan, shamol so'zining o'zi kuchi va xususiyatiga

ko'ra bir necha sinonimlarga ega: shabada – engil shabnam, shamol – oddiy shamol, bo'ron – kuchli bo'ron, to'fon – dovul va b. [12]).

1.4 O'simliklar dunyosi: o'simliklar olamiga oid barcha nomlar.

Daraxtlar: *chinor, eman, qayin, archa, tol* va boshqalar.

Butalar: *na'matak* kabi buta o'simliklar.

O'tlar: *maysa, yantoq, lolaqizg'aldoq (gullaydigan o'tlar)* va boshqalar.

Suv o'simliklari: *lotos, suvo't* kabi suvda o'sadigan o'simliklar.

Madaniy o'simliklari: *bug'doy, g'alla, paxta, guruch, jo'xori va shunga o'xshash madaniy ekinlar.*

Gullar: *lola, atirgul* va h.k.

Mox va qirg'oq o'simliklari: *mox, qamish, qiyog* kabi nam joylarda o'suvchi o'simliklar.

1.5 Hayvonot dunyosi: hayvonlar olamiga doir otlar.

Yovvoyi hayvonlar: *arslon, bo'ri, tulki, ayiq, yo'lbars* kabi yirtqich va cho'l-yovvoyi hayvonlar.

Uy hayvonlari: *ot, sigir, qo'y, tovuq, it, mushuk* va boshqa xonakilashtirilgan hayvonlar

Qushlar: *burgut, qaldirg'och, bedana, oqqush, tuyaqush* va h.k.

Suvda yashovchilar: *baliq, kit, delfin* va boshqalar.

Hasharotlar: *ari, chigirtka, kapalak, pashsha, qo'ng'iz* va boshqalar.

Sudraluvchilar: *ilon, toshbaqa, kaltakesak, timsoh* va hokazo.

Xayoliy yoki afsonaviy hayvonlar: *ajdaho, Simurg'* va shu kabi mavjudotlar.

1.6 Osmon va fazo obyektlari: osmon jismlari va koinotga oid tushunchalar.

Yulduzlar va galaktikalar: *Quyosh, Yulduz, Zuhra (Venera), Somon yo'li* va h.k.

Sayyoralar va ularning yo'ldoshlari: *Yer, Mars, Oy* va boshqalar.

Quyosh tizimi obyektlari: *asteroid, kometa, meteor, sayyora* kabi astronomik terminlar.

Atmosfera hodisalari: *qutb yog'dusi, osmon* va boshqa hodisalar.

Kosmik jismlar: *galaktika, koinot, qora tuynuk, kvazar* kabi astrofizik tushunchalar.

Fazo va kosmik tushunchalar: *orbita, gravitatsiya, raketa, kosmonavtika* kabi koinot bilan bog'liq atamalar.

1.7 Tabiiy resurslar: foydali qazilmalar va tabiiy boyliklar – *oltin, neft, gaz, ko'mir, temir, yog'och, suv resurslari* va boshqalar. Bu guruh er osti boyliklari va boshqa xomashyo nomlarini ham qamrab oladi.

2. Inson va uning faoliyati bilan bog'liq otlar – inson, uning jamiyatdagi o'rni, faoliyati, munosabatlari va mahsulotlariga oid tushunchalar.

2.1 Qarindoshlik munosabatlari: *ota, ona, aka, uka, opa, singil, amma, xola, amaki, tog'a, jiyan, nabira* va hokazo qarindoshlik atamalari. Izoh: O'zbek tilida qarindoshlik uchun juda boy atamalar tizimi mavjud bo'lib, hatto *ota* va *ona* tomondagi qarindoshlarni farqlovchi so'zlar bor. Bu xususiyat turk tilida ham kuzatiladi (masalan, turkchada “amça” – ota tomon amaki, “dayı” – ona tomon amaki), ingliz yoki rus tillarida esa bunday farqlanish yo'q (inglizchada “uncle”, ruschada “дядя” umumiy) [7].

2.2 Kasb va lavozimlar: *o'qituvchi, shifokor, muhandis, dehqon, prezident, vazir, ofitser, professor, akademik* kabi kasb-hunar va mansab nomlari.

2.3 Ijtimoiy tushunchalar: *xalq, millat, davlat, jamiyat, oila, guruh, do'st, dushman* kabi ijtimoiy kategoriya va munosabatlarni ifodalovchi otlar.

2.4 Shaxsiy fazilatlar va xislatlar: *aql, zakovat, jur'at, botirlik, qo'rqqoqlik, saxiylik, baxillik* va shaxs tavsiflovchi boshqa nomlar.

2.5 Inson faoliyati va harakatlari: *mehnat, urush, sayohat, o'yin, bayram, marosim, ta'lim (jarayon ma'nosida)* kabi inson tomonidan amalga oshiriladigan ishlar va jarayonlar nomlari.

2.6 Huquqiy va siyosiy tushunchalar: *qonun, huquq, majburiyat, erkinlik, saylov, sud, jinoyat, jazo, konstitutsiya, demokratiya, siyosat* kabi davlat va huquq sohasiga oid nomlar.

2.7 Ma'naviyat va e'tiqod: *din, e'tiqod, ibodat, duo, gunoh, savob, ruh, vijdon, axloq, falsafa* kabi ma'naviy tushuncha va diniy atamalar.

2.8 Madaniyat va san'at: *adabiyot, musiqa, teatr, kino, raqs, ashula, obraz, madaniyat, urf-odat* va shu kabilar.

2.9 Ta'lim va ilm-fan: *maktab, universitet, dars, fan, ilm, kashfiyot, matematika, tarix, biologiya* kabi o'qitish va ilmiy faoliyat bilan bog'liq otlar.

2.10 Sport va jismoniy mashg'ulotlar: *futbol, kurash, shaxmat, yugurish, olimpiada, chempion, gimnastika, sportchi* va hokazo.

3. Moddiy ob'ektlar va narsalar – inson tomonidan yaratilgan yoki foydalaniladigan barcha moddiy buyum va predmetlarning nomlari. Ushbu maydon eng katta tarmoqlanishga ega bo'lib, 19 ta kichik guruhga bo'linadi:

3.1 Uy-ro'zg'or buyumlari: *mebel, stol, stul, karavot, gilam, choyshab, chiroq* kabi xonadon ichida qo'llaniladigan narsalar.

3.2 Kiyim-kechak va aksessuarlar: *ko'ylak, shim, lozim, do'ppi, telpak, sharf, uzuk, bilaguzuk, ko'zoynak* kabi kiyim va taqinchoqlar.

3.3 Transport vositalari: *avtomobil, avtobus, poyezd, samolyot, velosiped, kema, arava* kabilar.

3.4 Texnika va elektronika: *radio, televizor, kompyuter, telefon, planshet, muzlatkich, kir yuvish mashinasi, motor, dvigatel* va shu kabilar.

3.5 Qurilish va me'morchilik ob'ektlari: *uy, bino, ko'pri, yo'l, minora, devor, imorat, saroy, masjid* va boshqalar.

3.6 Asbob-uskuna va jihozlar: *bolg'a, arra, belkurak, qulf, kalit, charx, dastgoh, stanok.*

3.7 O'yinchoqlar va sport anjomlari: *qo'g'irchoq, koptok, shaxmat, velosiped, konki, chang'i, to'p, raketka* kabi bolalar o'yinchoqlari va sportda ishlatiladigan buyumlar.

3.8 Idish-tovoq va oshxona anjomlari: *likopcha, pichoq, sanchqi, qoshiq, qozon, tog'ora, choynak, piyola, lagan, pechka, gaz plitasi* va h.k.

3.9 Yozuv jihozlari va kitoblar: *ruchka, qalam, qog'oz, daftar, kitob, ensiklopediya, lug'at, atlas, qalamdon, o'chirg'ich* va h.k.

3.10 Zargarlik buyumlari va bezaklar: *uzuk, marjon, bilaguzuk, zanjir, taqinchoq* va shu kabi zeb-ziynatlar.

3.11 San'at asarlari va musiqa anjomlari: *rasm, haykal, skripka, doira, pianino, do'mbira, nog'ora* va boshqalar.

3.12 Harbiy anjomlar va qurollar: *qurol, miltiq, to'pponcha, qilich, nayza, zirh, tank, snaryad, bomba, qalqon* va h.k.

3.13 Qadoqlar va idishlar: *quti, yashik, qop, xaltacha, idish, butilka, konvert, bochka, idish.*

3.14 Konselyariya buyumlari: *shtamp, muhr, jild, fayl, elim* va boshqa ofis jihozlari.

3.15 Bog'dorchilik va dehqonchilik anjomlari: *ketmon, belkurak, omoch* kabi bog' va dalada ishlatiladigan asboblar.

3.15 Tibbiy asbob-uskunalar: *shpris, termometr, fonedoskop, ultratovush apparati, rentgen apparat, bint, skalpel, mikroskop* va hokazo.

3.16 Sayohat va lager jihozlari: *chodir, fonar, kompas, xarita, chemodan, termos* va boshqalar.

3.17 Sanoat va ishlab chiqarish jihozlari: *stanok, konveyer, kran, motor, turbina, burg'ulash qurilmasi, generator* va shu kabilar.

3.18 Uy hayvonlari uchun buyumlar: *egarlik, yugan, ot aravasi, it zanjiri, qush qafasi, akvarium* kabi hayvon boqish bilan bog'liq predmetlar.

3.19 Kolleksiya va antikvar buyumlar: *tangalar, markalar, suvenirlar, artefaktlar.*

Ushbu "Moddiy ob'ektlar" maydoni eng keng qamrovli bo'lib, o'zbek tilida moddiylikka oid otlar son jihatdan juda ko'p. Tahlillar ko'rsatdiki, lug'atning qariyb 30-40% shu guruhga taalluqli. Bunga sabab inson o'z faoliyati davomida yaratgan buyumlarning xilma-xilligi va madaniy hayot mahsulotlarining ko'pligidir. Masalan, faqat oshxona anjomlari guruhida o'nlab nomlar bor. Shu bilan birga bu guruh ichida ham ma'nolar iyerarxiyasi mavjud: masalan, "qurol" keng tushuncha bo'lsa, uning ostida *miltiq, to'pponcha, qilich* kabi turlari giponim sifatida turadi.

4. Mavhum tushunchalar – bevosita moddiy jihatdan mavjud bo'lmagan, mavhum tushuncha va hodisalarning nomlari. Bu guruh quyidagi kichik maydonlarni qamraydi:

4.1 Hissiyot va kechinmalar: *sevgi, nafrat, qo'rquv, quvonch, g'am, hayajon, ishonch, adovat* kabi insonning ichki kechinma va tuyg'ulari.

4.2 Aql va tafakkur bilan bog'liq tushunchalar: *fikr, aql, xotira, tasavvur, bilim, idrok, tushuncha, tajriba, hayol, niyat* va shu kabilar.

4.3 Axloqiy va ma'naviy tushunchalar: *yaxshilik, yomonlik, adolat, haqiqat, insof, imon, gunoh, savob, nazar, tavba* kabi axloq va e'tiqodga oid kategoriyalar.

4.4 Vaqt va davr tushunchalari: *vaqt, davr, asr, minut, kecha, kunduz, fasl, bahor, yoz, yil, zamon, tarix* kabi vaqt birliklari va davriylik tushunchalari.

4.5 Holat va jarayonlar: *uyqu, o'lim, kasallik, tinchlik, urush, sukunat* kabi dinamik hodisalar va holatlarni ifodalovchi otlar.

4.6 Belgi va xususiyatlarni ifodalovchi otlar: *tezlik, og'irlik, rang, go'zallik, yorug'lik, qattqlik*, kabi predmet va hodisalarning sifati yoki xususiyatlarini ifodalovchi mavhum otlar.

4.5 Huquqiy va ijtimoiy tushunchalar: *qonuniylik, erkinlik, tenglik, majburiyat, mulk, javobgarlik, martaba, obro', ozodlik, demokratiya* kabi jamiyat tartibi va huquqiy mavhum tushunchalar.

5. Joy va makon bilan bog'liq otlar – makon tushunchasini ifodalovchi, turli xil o'lcham va turkumdagi joy nomlari va makonga oid so'zlar.

5.1 Geografik joylar: *qit'a, materik, okean, dengiz, orol, cho'l, tog'* kabi yirik tabiiy geografik obyektlar.

5.2 Hududiy birliklar: *mamlakat, davlat, viloyat, tuman, shahar, qishloq, mahalla* kabi ma'muriy-hududiy birliklar.

5.3 Binolar va inshootlar: *uy, maktab, kasalxona, masjid, ko'prik, bog', stadion, muzey* kabi inson qurgan joy va inshootlar.

5.4 Xonalar va ichki makonlar: *xona, zal, oshxona, yotoqxon, hojatxon, yo'lak, chordoq* kabi bino ichidagi makonlar.

5.5 Tabiiy landshaftlar: *bog', o'rmon, dala, yaylov, bog', qo'riqxon* kabi tabiat bilan bog'liq joy nomlari.

5.6 Yo'l va transport infratuzilmasi: *ko'cha, xiyobon, magistral, shosse, temiryo'l, bekat, vokzal, aeroport, bandargoh* kabilar.

5.7 Davlat va ma'muriy birliklar: *hukumat, parlament*

5.8 Muassasalar va tashkilotlar: *universitet, zavod, bank, kompaniya, teatr, kutubxona, bozor, do'kon* kabi joy-ma'noli tashkilot nomlari.

5.9 Diniy va madaniy joylar: *qabriston, ziyoratgoh, maqbara, teatr, stadion* (*ko'ngilochar joylar*), *galereya, ibodatxona, ziyorat joylari*.

5.10 Turistik va tarixiy joylar: *Samarqand, Xiva, Registon, Ko'hna Ark, Qizilqum* kabi tarixiy yoki diqqatga sazovor joylarning nomlari (umumiy ot yoki toponim sifatida).

6. Oziq-ovqat va taomlar – inson oziqlanishiga oid barcha mahsulot va taom nomlari. Alohida semantik maydon sifatida ajratilishi madaniy ahamiyatga ega, zero o'zbek tilida milliy taomlar va oziq-ovqat mahsulotlari lug'ati juda boy.

6.1 Asosiy taomlar: *palov, manti, sho'rva, norin, lag'mon, shashlik, qozon kabob* kabi milliy taomlar.

6.2 Ichimliklar: *choy, qahva, sharbat, kvas, kola, suv, sut, qatiq, vino, pivo* kabi suyuq ichimliklar.

6.3 Meva va sabzavotlar: *olma, uzum, qovun, tarvuz, bodring, pomidor, kartoshka, sabzi, gilos, shaftoli* va h.k.

6.4 Go'sht va sut mahsulotlari: *mol go'shti, qo'y go'shti, baliq go'shti, kolbasa, pishloq, qaymoq, sariyog', qurut, tuxum* va hokazo.

6.5 Non va un mahsulotlari: *non, patir, makaron, somsa, bo'g'irsoq, kulcha, xamir, un, yorma*.

6.6 Shirinliklar va desertlar: *halva, qand, asal, tort, parvarda, shokolad* va h.k.

6.7 Ziravorlar va qo'shimchalar: *tuz, murch, zira, dolchin, yalpiz, zanjabil, sirka, mayonez, tomat pastasi* va shu kabi taomga qo'shiladigan narsalar.

Yuqorida keltirilgan tasnif umumiy semantik maydonlar iyerarxiyasini tashkil etadi. Jami hisobda o'zbek tilidagi otlar 6 ta makromaydon, 60 ta mikromaydonlarga bo'lindi. Har bir mikromaydon o'z ichida yanada kichik guruhlariga ajratilishi mumkin. Misol uchun, Hayvonot dunyosi makromaydonidagi "qushlar" mikromaydonini olsak, uning ichida yirtqich qushlar (*lochin, burgut, laqqator*), uy qushlari (*tovuq, xo'roz, g'oz, o'rdak*), qo'riqxon qushlari (*to'tiqush, bulbul* – odam qo'lida boqiladigan) kabi

noformal guruhlarga ham ajratish mumkin. Biroq bizning tasnifda bunday mayda bo'linishlar to'liq keltirilmay, umumiy kategoriyalar bilan cheklanildi.

Har bir semantik maydon bo'yicha korpusdan 10 ming ot olib tekshirilganida, moddiy buyumlar guruhi eng ko'p so'zlarni o'z ichiga olishi ma'lum bo'ldi (taxminan 35%). Keyingi o'rinlarda tabiat (20%) va inson faoliyati (18%) maydonlari turadi. Joy nomlari va mavhum tushunchalar guruhi taxminan (10%) atrofida. Oziq-ovqat guruhi so'z boyligi nisbatan cheklangani bois ulushi eng kichik (7%) bo'ldi. Albatta, bu raqamlar nisbiy, chunki lug'atda mavhum tushunchalar juda ko'p bo'lsa-da, ularning ko'pi sifat, fe'l kabi boshqa so'z turkumlarida ifodalanishi mumkin. Biz faqat ot turkumini ko'rib chiqqanimiz sababli, mavhum maydon ulushi kutilganidan pastroq chiqdi.

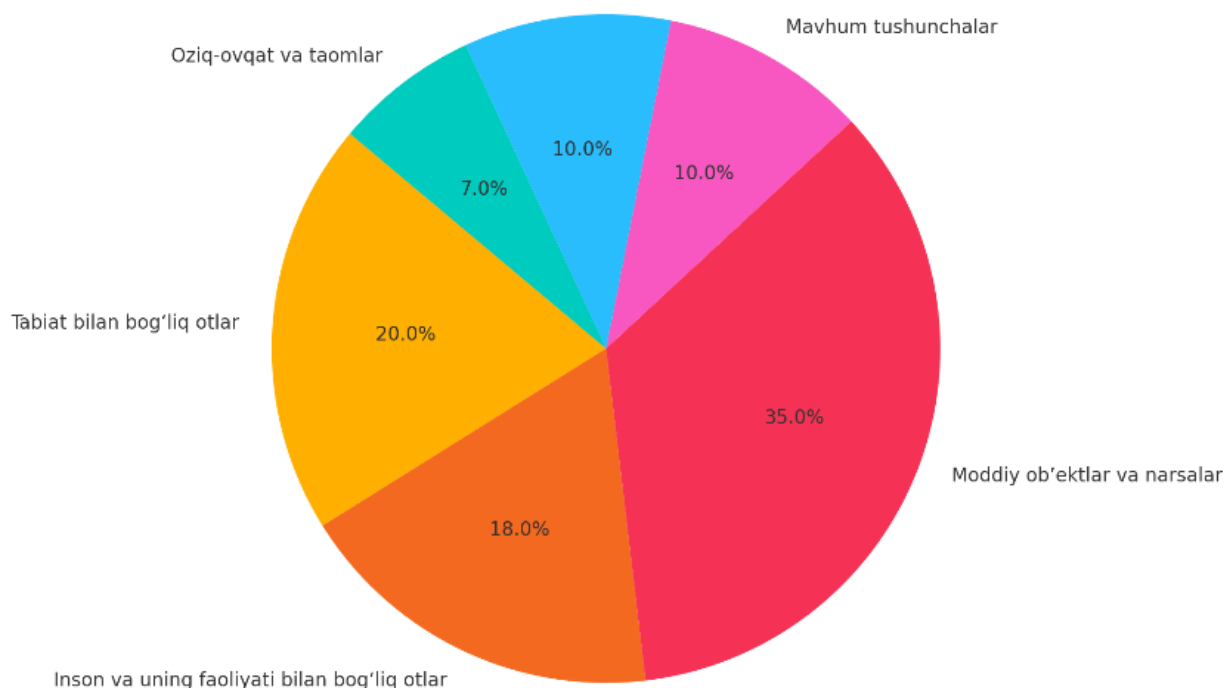
Natijalar shuni ko'rsatadiki, o'zbek tilining lug'at tarkibi mazmuniy jihatdan keng qamrovli kategoriyalarga ajratilishi mumkin va bu kategoriyalar orasidagi chegaralar ko'pincha nisbiydir. Ayrim so'zlarning bir necha maydonga tegishliligi holatlari ham uchradi. Masalan, "oltin" so'zi bir vaqtning o'zida tabiiy resurs (yer osti boyligi) ham, zargarlik buyumi (taqinchoq material) ham bo'lishi mumkin. Bunday hollarda so'zning asosiy ma'no doirasi hisobga olindi. "Oltin" odatda zargarlik buyumi, metall sifatida ko'proq ishlatilgani uchun moddiy ob'ekt maydoniga kiritildi, tabiiy resurs maydonida esa oltin rudasi kabi atamalar qoldi.

Yana bir misol – "qalam" so'zi. Bu so'z yozuv anjomlari guruhiga kiradi. Ammo tarixiy jihatdan qalam o'simlikdan olinadigan mahsulot (qamish qalam) bo'lgani uchun ba'zida o'simlik dunyosi bilan ham bog'lanishi mumkin. Biroq zamonaviy til qalamni aniq buyum deb hisoblaydi, shu bois moddiy ob'ektlar maydoniga kiritildi.

Umuman, tasnif yaratishda shuni anglash kerakki, semantik maydonlar chegarasi o'zgaruvchan bo'lib, so'zning turli ma'nolari orqali maydonlararo siljishi kuzatilishi mumkin. Bizning tasnif asosiy, prototipik ma'nolarga tayanadi. Bunda har bir ot so'zning eng asosiy tushunchaviy doirasi tanlab olingan.

Muhokama. O'zbek tilidagi otlarning semantik maydonlarga ajratilishi natijalarini boshqa tillardagi tizimlar bilan taqqoslash bir qator o'xshashlik va farqlarni ko'rsatadi.

O'zbek tilidagi otlarning semantik maydonlar bo'yicha taqsimoti
Joy va makon bilan bog'liq otlar

1-rasm. O'zbek tilidagi 10 000 otning yirik semantik maydonlarga ajratilishi.

Umumiy semantik kategoriyalar nuqtai nazaridan qaraganda, mazkur tasnif ingliz tilidagi WordNet leksikografik sinflariga juda yaqin. WordNetda otlar shaxs (person), hayvon (animal), o'simlik (plant), joy (location), hodisa (event), holat (state), buyum (artifact), ovqat (food), zamon (time), miqdor (quantity) kabi kategoriyalarga bo'lingan [3]. O'zbek tiliga mos tasnifimizda ham shaxs (inson), hayvon/o'simlik (tabiat), joy, hodisa/holat (mavhum tushunchalar orasida), buyum (moddiy ob'ektlar), ovqat singari toifalar bor. Bu shuni ko'rsatadiki, asosiy konseptual toifalar ko'plab tillar uchun universal xususiyat kasb etadi. Inson va atrof-olamni tushunishda hamma xalqlarda tabiiy ravishda shakllanadigan toifa va tushunchalar mavjud (masalan, vaqt, makon, tirik jonzorlar, artefaktlar kabi). Leksik-semantik tizimning universialligi haqida V. Vartburg ham o'z tadqiqotlarida ta'kidlab, turli tillarda "Olam manzarasi"ni tasvirlash mezonlari o'xshash chiqishini ko'rsatgan [2].

Biroq tafsilotga tushilsa, har bir tilning o'ziga xos semantik maydon strukturalari borligi ko'rinadi. Jumladan, qarindoshlik munosabatlari maydonini olaylik. Yuqorida aytganimizdek, o'zbek tilida (umuman turkiy tillarda) qarindoshlar ancha mayda

tabaqalarga bo'lingan: *amma/xola, tog'a/amaki, jiyan, pochcha, qaynuka/qaynsingil, kelin, qaynota, qaynona* va hokazo alohida terminlar mavjud. Ingliz tilida esa bularning ba'zilari *birgina uncle, aunt, cousin, brother-in-law* kabi umumiy so'zlar bilan ifodalanadi. Rus tilida ham *дядя (tog'a va amaki), тёща/qaynona* va *свекровь/qaynona* farqlansa-da, masalan, *amma/xola* va *тётя* farqi yo'q – ikkisi ham *тётя*. Demak, qarindoshlik semantik maydoni o'zbek tilida ancha boy va murakkab tuzilmaga ega bo'lib, ko'p sathli tasnif mavjud. Bu holat Vaysgerber ta'kidlagan “tekislik” yoki “sath” tushunchasiga ham mos keladi – bir tilda ajratilgan mayda kategoriya boshqasida yo'q bo'lishi mumkin [1].

Xuddi shu tarzda, tabiat hodisalari maydonida ham farqlar kuzatiladi. O'zbek tilida shamolning turlari (*shabada, nasim, el, bo'ron, to'fon*) yoki turli yog'ingarchilik nomlari (*yomg'ir, jala, chakisimon yomg'ir, do'l, qirov, shudring*) uchun alohida so'zlar bor. Rus tilida ham *ветер, бриз, ураган, буря* kabi atamalar mavjud, inglizchada *breeze, gale, storm, hurricane* kabi. Biroq, masalan, arabcha “*samum*” (cho'l issiq shamoli) singari maxsus atamalar o'zbek tilida ham *samum* shaklida ishlatiladi, ingliz yoki rus tilida bunday tushuncha ekvivalenti ilmiy atama sifatida qabul qilingan. Bu esa leksik qabul qilishdagi madaniy ta'sirni ko'rsatadi. O'zbek tilidagi ob-havo maydoni arabcha, forsha so'zlar hisobiga ham boyigan (masalan, *shabada, nosim* – arabcha *nasim, shamol* – asl turkiy, *bo'ron* – forsha, *do'l* – mongolchadan kirgan). Ingliz tilidagi *haboob* kabi atamalar (cho'l qum bo'roni) esa mahalliy hodisa nomi sifatida qaraladi. Shunday qilib, leksik tarkibning manbasi va etimologiyasi semantik maydon tarkibiga ta'sir ko'rsatishi mumkin, lekin baribir tushunchaviy toifa sifatida “Ob-havo hodisalari” har qaysi tilda mavjud bo'lib qoladi.

Moddiy buyumlar maydonida tillararo tafovut asosan madaniy farqlardan kelib chiqadi. Masalan, o'zbek va turk tillarida “*choynak*” va “*piyola*” singari choy ichish bilan bog'liq ko'plab so'zlar bor, chunki bu madaniyatda choy ichish markaziy ahamiyatga ega. Ingliz tilida “*teapot*”, “*cup*” kabi so'zlar mavjud bo'lsa-da, *piyala* kabi stakan turini ifodalovchi so'z yo'q (cup yoki bowl bilan ifodalanadi). Aksincha, inglizcha leksikada “*golf club, skateboard, smartphone*” kabi o'zbek tilida yaqindagina paydo bo'lgan yoki tarjima orqali ifodalanadigan buyum nomlari ko'p (*golf tayoqchasi,*

skeytbord, aqlli telefon). Demak, madaniy-leksik qatlam ham semantik maydon tarkibiga ta'sir qiladi. Biroq bunday yangi so'zlar qoida tariqasida mavjud keng turkumlarga joylashadi (masalan, smartfon – texnika vositasi, skeytbord – sport anjomlari, burger – ovqat).

Mavhum tushunchalar maydoni tillar orasida eng universal ko'rinadigan, lekin ayni paytda eng nozik farqlarga ega bo'lgan sohadir. Masalan, “*erkinlik*” tushunchasi barcha jamiyatlarda mavjud, ammo o'zbek tilida “*ozodlik*” va “*erkinlik*” ma'noda farqlanadi (biri jismoniy qaramlik yo'qligi, ikkinchisi ijtimoiy-siyosiy huquq sifatida). Rus tilida “*свобода*” ham umumiy erkinlikni bildirsa, “*воля*” ko'proq shaxsiy erkinlik, irodani ham anglatadi. Ingliz tilida esa “*freedom*” va “*liberty*” so'zlari mavjud farq bilan ishlatiladi (*freedom* – kengroq, *liberty* – siyosiy erkinlik). Bu misollar mavhum tushunchalar maydonida ma'no nozikliklari har bir tilda turlicha ekanini ko'rsatadi. O'zbek tilida *haqiqat, rostlik, chinlik* kabi sinonimik qatorlar bor, inglizchada barchasi “*truth*” atrofida ifodalanadi. *Go'zallik, latofat, nafosat* – “*beauty*” bilan beriladi. Shunga qaramay, axloqiy tushunchalar, vaqt, holat kabi yirik kategoriyalar barcha tillarda uchraydi. Bu sohada farqlardan yana biri – grammatik xususiyatlarda. Masalan, ingliz tilida *love* (sevgi) so'zi ot ham, fe'l ham bo'la oladi, o'zbek tilida “sevgi” faqat ot, “sevmok” – fe'l. Rus va turk tillarida ham ot-fe'l chegarasi qat'iyroq. Demak, mavhum maydonlarda tilning grammatik qurilishi ham leksik maydon chegaralarini belgilashda ishtirok etadi. Masalan, fe'l bilan ifodalanadigan tushuncha o'zbek tilida otga aylantirish orqali lug'atga kiradi: yugurish – jarayon nomi.

Yuqoridagi qiyosiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, semantik maydonlar tilning lug'aviy tizimini ta'riflashda juda qulay va samarali. U bizga har bir til uchun xos bo'lgan va universiallik kasb etgan jihatlarni ajratib ko'rsatish imkonini beradi. Misol uchun, barcha tillarda “*tabiat*” va “*madaniyat qarama-qarshiligi*” mavjud, ammo bu bo'linmaning ichki tuzilishi turlicha bo'lishi mumkin. Ingliz tilida “*food*” alohida kategoriya sifatida ajratilmay, *artifact* (man-made objects) ichida ko'riladi, biz esa an'anaviy tarzda taomlarni alohida qildik, chunki madaniyatimizda oziq-ovqat alohida o'rin tutadi. Rus tilida “*Природа*” va “*Культура*” deb katta guruh qilinib, barcha hayvonot, o'simlik, jonsiz tabiat shu *Природа* ostida, moddiy va ma'naviy madaniyat

esa ikkinchi qismda qaraladi [1]. O'zbek tili tasnifida esa moddiy va ma'naviy komponentlarni alohida maydonlarga ajratdik: Moddiy ob'ektlar va Mavhum tushunchalar, chunki tilimizda mavhum qatlam ko'pincha arabcha-forscha atamalar orqali ifodalangan va o'ziga xos paradigmani tashkil etadi.

Ta'kidlash lozimki, semantik maydonlar nazariyasini qo'llash lug'at tarkibini o'rganishdan tashqari, frazeologiya va terminologiya sohalarida ham samarali bo'lmoqda. Masalan, rus olimlari frazeologik birliklarni ham ma'nolariga ko'ra maydonlarga ajratish tajribasini o'tkazishgan [1]. Xuddi shunday muayyan soha terminlarini, masalan, astronomik atamalar, semantik tarmoqqa joylashtirish usuli samarali ekani o'zbek tilshunosligida H. Dalaboyev ishlarida ko'rinadi [13]. Bizning tadqiqot doirasida lug'aviy birliklar otlar bilan chegaralangan tasnif kelgusida frazeologik birikmalar yoki terminologik izohlar bilan boyitilishi mumkin.

Olingan natijalar boshqa tillar uchun ham qiziq bo'lishi mumkin. Xususan, bir necha tilning lug'atini qiyosiy semantik maydonlar kesimida solishtirish bilingvistik xaritalar tuzishga yordam beradi. Misol uchun, "uy-joy" konsepti turk tilida "ev", inglizda "house/home", rusda "дом" atrofida butun maydonni tashkil etsa, o'zbekda "uy" markaziy. Lekin "saroy, imorat, bino, uy, hovli" kabi qatorlar har bir til va madaniyatga xos alohida guruhlarga ega. Kelgusida o'zbek tilidagi shu tasnif asosida inglizcha-o'zbekcha, ruscha-o'zbekcha ideografik lug'at yaratish imkoniyati ham bor. Bu lug'atda so'zlar ma'no guruhlari bo'yicha berilib, har bir guruh uchun turli tillardagi ekvivalentlar keltirilishi mumkin. Bu, ayniqsa, tarjimonlar va til o'rganuvchilar uchun foydali bo'lardi.

Nazariy ahamiyat nuqtai nazaridan, ushbu ish o'zbek tilining leksik-semantik makrostrukturasi haqida yaxlit tasavvur beradi. Natijalar tasdiqlaydiki, o'zbek tili lug'ati ham boshqa tillar kabi murakkab iyerarxik tizim bo'lib, unda markaz (yadro) va periferik qatlamlar mavjud. Har bir semantik maydonning o'z yadrosi va kam qo'llanuvchi, eskirgan yoki cheklangan ma'noli so'zlar qismi bo'ladi [6]. Masalan, "meva" mikromaydonida *olma*, *uzum* yadroda bo'lsa, *behi* biroz chekkaroq. Yana bir muhim nazariy masala – polisemantik so'zlarning maydonlardagi o'rni. Ko'p ma'noli so'zlar bir vaqtning o'zida bir nechta maydon a'zosi bo'lishi mumkin, masalan, "til"

soʻzi anatomik aʼzo – moddiy obʼekt va nutq, til – mavhum tushuncha. Bunday holatlarni tahlil qilish uchun biz soʻzning kontekstda qaysi maʼnoda kelishiga qarab guruhladik. Bu yondashuv, aslida, mashina oʻqitishda qoʻllaniladigan supersense tagging (katta semantik toifa belgilash) usuliga oʻxshaydi [3]. Ingliz tilida polisemantik soʻzlarni kontekstga qarab 26 katta semantik toifadan biriga avtomatik ajratish boʻyicha tadqiqotlar oʻtkazilgan [3].

Albatta, taqdim etilgan tasnif baʼzi oʻrinlarda nisbiy, ayrim soʻzlarni bir guruhdami yoki boshqasidami joylashni til egalari turlicha talqin qilishi mumkin. Misol uchun, “boshliq” soʻzi shaxs kategoriyasimi (chunki u – inson) yoki ijtimoiy lavozim kategoriyasimi? Biz bu soʻzni “Kasb va lavozimlar” guruhiga qoʻshdik. Yoki “gaz” soʻzi tabiiy resurs yoqilgʻi sifatida ham, moddiy obyekt maishiy ballon gaz ham hisoblanishi mumkin. Biz buni asosan tabiiy resurs deb oldik. Kelgusida avtomatik tasniflash usullari orqali shubhali holatlarni hal qilish rejalashtirilgan. Bundan tashqari, boshqa soʻz turkumlarini ham xuddi shu tarzda semantik maydonlarga ajratish katta qiziqish uygʻotadi. Shunda butun til leksikasi kontseptual xarita koʻrinishida namoyon boʻladi.

Xulosa. Oʻtkazilgan tadqiqot natijasida oʻzbek tilidagi otlar mazmun doiralari boʻyicha keng qamrovli tasniflandi. Jami 6 ta yirik semantik maydon ajratilib (Tabiat, Inson, Moddiy obʼektlar, Mavhum tushunchalar, Joy-makon, Oziq-ovqat), ular oʻz navbatida yanada mayda mikromaydonlarga boʻlindi. Ushbu tasnif oʻzbek tilining lugʻat boyligini ideografik nuqtai nazardan tizimli ravishda koʻrishga imkon beradi. Har bir semantik maydon muayyan leksik toʻplam va ularning oʻzaro munosabatlarini ifodalay ekan, soʻzlar orasidagi maʼno bogʻliqliklari va farqlari aniqlashdi. Tadqiqot maqsadida tuzilgan guruhlar xalqaro tajribadagi klassifikatsiyalar bilan solishtirildi. Taqqoslash shuni koʻrsatdiki, semantik maydonlarning yirik kategoriyalari asosan universaldir. Koʻp tillarda shunga oʻxshash tushuncha toifalari mavjud. Biroq maydonning ichki tarkibi va leksik toʻyinganligi har bir til va madaniyatda oʻziga xosdir. Oʻzbek tilida ayrim sohalar nihoyatda batafsil ifodalangan boʻlsa, baʼzi maydonlar leksik jihatdan asosan olingan soʻzlar orqali ifodalanadi. Bu holatlar tilimiz lugʻat tarkibining shakllanish tarixi va madaniy taʼsirlarini aks ettiradi.

Ushbu ish natijalari nafaqat nazariy lingvistika, balki amaliy yo'nalishlar uchun ham ahamiyatlidir. Jumladan, o'zbek tilining semantik tezaurusini yaratishda mazkur tasnif bazaviy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. So'zlarni ma'nodosh guruhlarda taqdim etish tarjimonlarga muqobil so'z tanlashda, yozuvchilarga nutq boyligini oshirishda qo'l keladi. Kompyuter lingvistikasida esa bunday semantik kategoriya avtomatik matn tahlili, ma'no ajratish, ma'lumotlarni semantik indekslash kabi masalalarda foydali bo'lishi mumkin. Bugungi kunda ingliz WordNetining o'zbekcha ekvivalenti – UzWordNet yaratish bo'yicha ilk qadamlar qo'yilmoqda, bunda biz topgan semantik guruhlar hamda ularning boshqa tillardagi mosliklari albatta qo'l keladi. Tadqiqot kelajakda quyidagi yo'nalishlarni rivojlantirish uchun tavsiya etiladi:

- Semantik maydonlarni boshqa so'z turkumlari bilan kengaytirish;
- Avtomatik semantik teglash algoritmlarini yaratish va qo'llash;
- Multilingvistik ideografik lug'atlarni ishlab chiqish.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, o'zbek tilidagi ot so'z turkumining semantik maydonlarga guruhlangan holdagi tavsifi tilning leksik sistemaliligini yaqqolroq namoyon etdi. Har bir so'z yakkama-yakka emas, balki ma'no jihatdan bog'langan holda katta tizimning bir qismi ekani yana bir bor tasdiqlandi. Semantik maydonlar orasidagi farqlar va o'xshashliklarning qiyosiy tahlili esa tilimizni umumiy tuzilishdagi o'rnini belgilashga yordam berdi. Keltirilgan tasnif, albatta, yakuniy nuqta emas. U kelgusida yangi ma'lumotlar va kuzatuvlar bilan to'ldirib borilishi mumkin bo'lgan ochiq tizimdir. Muhimi, bu tadqiqot o'zbek tilining boy va rang-barang lug'at boyligini tushunish va tartibga solishda muayyan ilmiy asos yaratdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karaulov Yu. N. Obshhaya i russkaya ideografiya. – Moskva: Nauka, 1976. – 240 s.
2. Hallig R., von Wartburg W. Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie (das Weltbild der Sprache). – Bonn, 1952.

3. Ciaramita M., Johnson M. Supersense Tagging of Unknown Nouns in WordNet // *Proceedings of the Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (EMNLP)*. – 2003. – P. 168–175.
4. Fazlyeva Z. The Semantic Field Theory as Applied to Phraseology // *Mediterranean Journal of Social Sciences*. – 2015. – Vol. 6, No. 3 S2. – P.408-414.
5. Xolmanova Z. T. Semantik maydon va semantik to‘r imkoniyatlari // *“Kompyuter lingvistikasi: muammolar, echimlar, istiqbollari” xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari*. – Toshkent: 2022. – 1-jild, 37–43-b.
6. Sobirov A. O‘zbek tilining leksik sathini “sistemalar sistemi” tamoyili asosida tadqiq etish. – Andijon: Zahiriddin Muhammad Bobur nomidagi Andijon davlat universiteti nashri, 2019. – 320 b.
7. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tili leksikasini semantik maydon sifatida o‘rganish (shaxs mikromaydoni). – Filol. fan. dokt. dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 1990. – 45 b.
8. Safarova R. O‘zbek tilida giponimiya (faol qo‘llaniladigan zoonimlar misolida). – Filol. fan. nomz. dissertatsiyasi. – Toshkent, 2005.
9. Ne‘matova G. O‘zbek tilida o‘simlik nomlari leksikasi: tizimi va badiiy qo‘llanilishi. – Filol. fan. dokt. dissertatsiyasi. – Toshkent, 2010.
10. Meliev K. Turkiy tillarda mevali daraxt nomlari va ular asosida yasalgan leksik birliklar // *O‘rta Osiyo va Qozog‘iston turkiy tillari leksikasidan tadqiqotlar*. – Toshkent: Fan, 1990. – B.100-175.
11. Saparov M. Turkiy tillarda poliz ekinlari nomlari // *O‘rta Osiyo va Qozog‘iston turkiy tillari leksikasidan tadqiqotlar*. – Toshkent: Fan, 1990. – B.176-250.
12. Rustamov A. So‘z xususida so‘z. – Toshkent: Fan, 1970. – 112 b.
13. Dalaboyev X. Astronomik terminlar tarixidan // *O‘zbek tili terminologiyasi va uning taraqqiy ettirish istiqbollari*. – Toshkent: Fan, 1986. – B.94-96.